

Vem är brukare?

[singlepic id=205 w=600 h=423]

Under Mobiliseringskursen i Lund förväntas ingen "brukare" stå för mer än sina egna specifika erfarenheter. Det är gott nog och kan tillföra utbildningen i socialt arbete viktig kunskap.

Text: Cecilia Heule & Arne Kristiansen | Bild: Ceculia Heule | [Prenumerera](#) | Artikel i [SocialPolitik nr 1 2013](#)

Brukare och brukarperspektiv är frågor som ofta står på agendan när man numera diskuterar socialt arbete. Det är förstås glädjande, eftersom brukarnas erfarenheter är nödvändiga i utvecklingen. Det gäller såväl inom utbildningar som i forskning och i praktiskt socialt arbete. Det finns dock problem som är kopplade till hur brukarbegreppet används i olika sammanhang.

Brukarbegreppet började användas på 1980-talet i diskussioner om den offentliga sektorn. Från början gällde det alla typer av offentliga tjänster – barnomsorg, skola, bibliotek, arbetsförmedling, sjukvård etc. I slutet av 90-talet blev brukare vanligare inom socialtjänsten, som en ersättning för klient.

Ett av problemen är att brukarbegreppet kan definieras på olika sätt; alltifrån alla medborgares användning av samhällstjänster till den som söker hjälp hos socialtjänsten på grund av fattigdom, alkohol, droger eller andra problem. Mot bakgrund av de nedskärningar som skett inom bland annat missbrukarvården, finns det många exempel på hjälpsökande som nekats den hjälp de vill ha, men ändå benämns brukare. Begreppet används alltså även om behövande som inte fått någon samhällsservice.

Genom att ersätta Klientbegreppet med brukare ville man betona att de människor som behöver samhällets stöd är aktörer, som ska vara delaktiga i utformningen av vård och behandling. I

detta finns en risk för att det uppstår en form av ideologisk frasering (Sundin, 1975). Det vill säga att bytet av begrepp inte beror på att innehållet i vården har förändrats, utan det är snarare frågan om en ytlig anpassning för att ge intryck av att man lever upp till nya vårdideologiska krav.

Om man ser till utvecklingen av brukarinflytande i samhället, så har det skett en positiv utveckling för människor med olika fysiska och psykiska funktionshinder. Införandet av LSS 1994 är en tydlig markering av att människor med funktionsnedsättning har lagstadgade rättigheter till inflytande och kontroll över sin tillvaro.

När det gäller människor med missbruksproblem, fattiga eller som lider av psykisk ohälsa har utvecklingen inte varit lika gynnsam. Vi skulle snarare hävda att i socialt arbete finns det mycket som tyder på en mer paternalistisk och mindre brukarorienterad inriktning visavi missbrukare, fattiga och människor med psykisk ohälsa, än hur det såg ut i början av 1980-talet då Socialtjänstlagen var ny.

Brukarbegreppet, i alla fall när vi talar om de människor som tillhör socialtjänstens målgrupper, tar sin utgångspunkt i människornas behov av hjälp med sina problem och svårigheter. Risken är då att ordet brukare kan bidra till stigmatisering. Forskaren Peter Beresford menar att engelskans service-user kan ge en förenklad bild av de människor som är föremål för olika sociala insatser, som fokuserar på deras problem. Bilden av deras identitet kopplas till den vård de erbjuds, medan de i själva verket kan vara mycket kritiska till den. En liknande diskussion för Järvinen och Mik-Meyer (2004) som menar att den sociala praktiken kan få förödande konsekvenser om man reducerar människors identiteter till att vara en organisations klienter eller brukare.

Det finns många personer som till följd av ett långt liv som marginaliserade på grund av till exempel missbruk eller psykisk ohälsa utvecklar en identitet som brukare eller "före detta". Många av dem gör viktiga insatser inom olika brukarrörelser.

Givetvis ska man vara ödmjuk inför deras erfarenheter, men också vara medveten om att det finns en risk för att de kan fastna i samhälleligt underordnade kategorier och identiteter (Kristiansen, 1999). Som Börjesson och Palmblad (2003) visar kan klassificering av människor utifrån deras problem bidra till att upprätthålla maktstrukturer i samhället.

Det finns en lång historia av personer och organisationer som sagt sig företräda människor med olika sociala problem, inte minst på missbruksområdet. Det vi idag kallar brukarorganisationer har länge haft en stor legitimitet (t ex Länkrörelsen, AA, Verdandi och RFHL), och har i samhällsdiskussionen fått uttala sig om missbruksproblem.

De har också på uppdrag av olika myndigheter gett vård och behandling åt missbrukare och står idag för en relativt stor andel av missbrukarvården i Sverige. De flesta som arbetar med missbrukarvård i dessa organisationer är personer med egen bakgrund av missbruk, som genomgått den behandling de arbetar i. De kallar sig ofta brukare eller "före detta missbrukare" och använder sina egna erfarenheter från missbruket medvetet och öppet i behandlingsarbetet.

Givetvis är egna erfarenheter av missbruk ofta en viktig resurs i missbrukarvården, för att kunna förstå och vara en förebild för de människor som man ska ge stöd på vägen mot ett liv utan missbruk. Detta ifrågasätter vi inte. Vad vi ifrågasätter handlar om representation och företrädarskap och om det i detta sammanhang inte är missvisande att kalla dem som arbetar i brukarstyrda behandlingar för brukare. De är snarare socialarbetare och producenter av missbrukarvård.

Ett vanligt sätt för kommuner och myndigheter som vill ta in brukarperspektivet i sina verksamheter är att bilda brukarråd med representanter från brukarorganisationer och andra typer av frivilligorganisationer.

Brukarråden kan se olika ut beroende på vem som företräder brukarna. Ibland kan det vara människor med egna erfarenheter av ett visst problem. Men det händer också att de företräds av

personer, som inte själva har varit brukare men som är verksamma i frivilligorganisationer på det sociala området. Cowden och Singh (2007) menar, utifrån brukarråden i Storbritannien, att det finns en risk för att man låter enstaka representanter från ett fåtal brukarorganisationer (som de benämner "expert consultants") återkommande representera en stor och vanligtvis heterogen grupp människor. Det kan medföra stagnerade berättelser och brist på representativitet.

I Sverige har brukarråden endast en rådgivande funktion och de får i praktiken sällan ett reellt inflytande på utformningen av vård och behandling. Det ökar risken för att brukarråd utnyttjas i ideologisk frasering när propåer från Socialstyrelsen om brukarinflytande kommer i konflikt med kommunala omprioriteringar som drabbar socialtjänsten.

Socialhögskolan i Lund har sedan flera år ett omfattande samarbete med människor från olika typer av brukarorganisationer, framförallt på Mobiliseringskursen på socionomutbildningens sista termin. Det har gjort oss uppmärksamma på hur viktigt det är att vi är medvetna om hur vi själva förhåller oss i vårt arbete, för att försöka undvika att bidra till stigmatisering och de problem som finns kring företräderskap och representation.

Vi försöker exempelvis undvika både brukare och klient. Hos oss är personer som har dessa erfarenheter studenter eller föreläsare. Många av våra samarbetspartners från olika brukarorganisationer bär på intressanta och viktiga erfarenheter och kan få uppdrag som föreläsare på våra kurser för att till exempel berätta om hemlöshet, fosterhemsplaceringar och anstaltsvistelser. Då presenterar vi dem som föreläsare som på grund av sina erfarenheter har en viss kompetens som behövs i undervisningen på Socialhögskolan. Ibland måste vi påminna varandra och våra kollegor, liksom studenterna, om att vara konsekventa med att kalla alla som går kursen för just studenter. Vi betonar att de är där för att gå en gemensam kurs som bygger på erfarenhetsutbyte och

att tillsammans utveckla idéer för att bidra till utveckling av socialt arbete.

I början av kursen får alla studenter presentera sig och berätta om vad de vill bidra med i socialt arbete. Givetvis är det så att många av studenterna från brukarorganisationerna har mycket intressanta livshistorier att förmedla, men vi betonar att det är en gemensam kurs där allas personliga presentationer är viktiga. Stereotypa bilder av vad som kännetecknar en socionomstudent har utmanats av flera berättelser om egna erfarenheter av social utsatthet.

I princip är det omöjligt för en person att representera ett generellt brukarperspektiv. När personer utifrån sina egna brukarerfarenheter förväntas representera andra än sig själva är risken stor för att förväntningarna inte går att uppfylla. Deras erfarenheter blir inte mindre intressanta, men det är viktigt att komma ihåg att upplevelser av samma problematik ofta skiljer sig åt mellan olika individer.

Vi anser givetvis ändå att man kan se mönster mellan människor som är drabbade av olika samhällsproblem. Det utesluter inte heller att man genom att vara engagerad i en organisation kan företräda grupper som av olika skäl är marginaliserade och diskriminerade i samhället.

Vad vi är ute efter är att peka på betydelsen av att försöka åskådliggöra i vilka sammanhang som specifika erfarenheter är relevanta. Detta skulle kunna innebära att istället för att människor bär på en ospecificerad brukaridentitet, så skulle de kunna göra anspråk på att de har specifika erfarenheter som i vissa sammanhang kan tillföra viktig kunskap. På så sätt kan erfarenhetsbaserade kunskaper få ett högre värde i det sociala arbetets kunskapsutveckling.

cecilia.heule@soch.lu.se

arne.kristiansen@soch.lu.se

Cecilia Heule & Arne Kristiansen är båda lärare och forskare vid Socialhögskolan i Lund.

Läs vidare

Beresford, Peter (2005). "Service user". *Regressive or liberatory terminology? Disability and Society*, Vol. 4, 469-477.

Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (2003). *I problembarnens tid: Förnuftets moraliska ordning*. Stockholm: Carlsson bokförlag.

Cowden, Stephen & Singh, Gurnam (2007) *The 'User': Friend, foe or fetish?: A critical exploration of user involvement in health and social care*, i *Critical Social Policy*, volume 27(1), Sage Publications, London.

Dahlberg, Magnus & Vedung, Evert (2001) *Demokrati och brukarutvärdering*.

Lund: Studentlitteratur.

Heule, Cecilia & Arne Kristiansen (2011) *Språk och begrepp som mobiliserande eller stigmatiserande faktorer*. I Denvall, Verner, Cecilia Heule & Arne Kristiansen (red) (2011) *Social mobilisering. En utmaning för socialt arbete*. Lund: Gleerups.

Johansson, Håkan, Johansson, Linn & Scaramuzzino, Roberto (2011) *Mellan deltagande och inflytande: en kartläggning av brukarråd i Skånes kommuner*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet

Järvinen, Margaretha & Mik-Meyer Nanna (2004) *Inledning: At skabe en klient*, i Järvinen, Margaretha & Mik-Meyer, Nanna (red) *At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.

Kristiansen, Arne (1999) *Fri från narkotika. Om kvinnor och män som har varit narkotikamissbrukare*. Umeå: Studier i socialt arbete nr 28, Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.

Kristiansen, Arne & Svensson, Bengt (2005) *En nedrustad narkomanvård ur brukarnas perspektiv*. *Nordisk socialt arbeid* nr 3 2005 (sid. 220-230).

Sundin, Bertil (1975) *Individ, institution, ideologi*, Stockholm: Aldus/Bonniers.